

Početni panslavistički uticaj kod Srba

Panslavizam je „složen kulturni i filozofski sistem kroz koji se, pored političke komponente, prožima i niz naučnih, književnih, filozofskih i religioznih“ aspekata¹. Ovim terminom obuhvataju se kulturno-politički pokreti slovenskih naroda, čiji je cilj međusobno zbližavanje, pomoć, ili ujedinjenje u jednu državu. Idejna osnova panslavizma proizilazi iz nemačke filozofije (Hegel, Šeling), romantizma (Herder, Šlecer), te uticaja Francuske revolucije.² Zbog brojnih razlika među slovenskim narodima, stvorenih pod uticajem različitog istorijskog razvitka, u okviru panslavističkog pokreta pojavilo se više struja, od kojih su najznačajnije *poljski panslavizam (poljski mesijanizam)*, *austroslavizam* i *slovenofilstvo*.

Zbog specifičnih istorijskih okolnosti, misao o slovenskoj uzajamnosti postojala je kod Srba i pre pojave panslavizma kao pokreta, a bila je izražena kroz privrženost carskoj Rusiji. Savremene panslavističke ideje, ipak, u srpsku sredinu nisu došle iz kruga ruskih slovenofila, već s druge strane, kroz uticaj slovačkih protestanata, utemeljivača ove ideje, Pavela Josifa Šafarika³, Jana Kolara i Ljudevita Štura.

Sveslovenski program najpre se javio u *Letopisu*, koji je glavni urednik Georgije Magarašević, ne bez Šafarikovog upliva, zamislio kao „slovenski list“, sa ciljem „proučavanja i međusobnog upoznavanja slovenskih naroda“. Tako je već u predgovoru prvog broja navedeno da „sve što se god Slovenskog naroda ot Adriatskog do Ledenog, i ot Baltiskog do Crnog mora voobšte; a osobito što se nas Serbalja tiče i to u književnom prizreniju; sve e to predmet Serbske Letopisi“⁴. Panslovensko opredeljenje ogledalo se kroz članke koji su se bavili ovom tematikom, prevode brojnih inostranih naučnih tekstova, književnih dela, pesama, te programsku postavku lista, koju su naredni urednici manje-više poštovali. Iako je, u skladu sa aktuelnom okolnostima, vremenom sužavan, slovenski program održao se u *Letopisu* sve do Prvog svetskog rata.⁵ Uzajamnost na kulturno-naučnom polju, koja je dobijala sve veći broj pristalica⁶,

¹ Slavenko Terzić, *About Eastern and Western Panslavism (in the XIX-th and the beginning of the XX-th century)*, Историјски часопис, књига LIII, Београд 2006, 317–332.

² *Ibidem*; Hans Kohn, *Panslavism: its history and ideology*, New York 1962, X–XVII

³ Pavel Jozef Šafarik, koji se istakao brojnim radovima iz slovenske etnografije, istorije i jezika, došao je 1818. na mesto direktora Gimnazije u Novom Sadu, gde je ostao do 1833, kada je prešao u Prag, tada glavni slavistički centar. Još za vreme boravka u srpskoj sredini, napisao je delo *Slovenske starine*, gde je zajednički predstavio istoriju svih Slovena, što je poslužilo kao osnov za dalja slavistička istraživanja, ali i širenje ideje slovenske uzajamnosti.

⁴ Георгіе Магарашевић, *Предсловіе*, Сербске Летописи, год. 1, часть 1 (1825), Будим 1824, V

⁵ Никола Радочић, *Матица српска и словенска узаямност*, Матица српска 1826-1926, Нови Сад 1927, 379-409.

⁶ Pored Magaraševića i Šafarika, treba pomenuti Pavla Stamatovića, jedno vreme Teodora Pavlovića,

dobijala je mesto i u drugim publikacijama tog vremena, poput *Srpskog narodnog lista, Podunavke, Srbske pčele, Skoroteče, Bačke vile*, ali i ilirske *Danice* i *Kola*.⁷

Panslavistički uticaji, međutim, neposrednije su se osetili preko srpskih đaka koji su pohađali protestantske liceje na severu Ugarske, tokom tridesetih i četrdesetih godina XIX veka. Tako, Ljudevit Štur⁸, profesor u Požunu i jedan od najvažnijih ideologa pokreta, težio je da vaspita svoje studente u sveslovenskom duhu. Pod njegovim pokroviteljstvom osnovano je srpsko-hrvatsko đačko društvo 1839, a organizovao je i rukovodio zajedničkim sastancima slovenskih društva gde su se čitale češke, srpske, poljske i ruske narodne pesme, dela slovenskih književnika, pisali prigodni tekstovi i održavale diskusije. Još jači uticaj imao je Jan Kolar⁹, paroh slovačke evangelističke crkve u Pešti, istaknuti pisac, naučnik i autor poeme „Kćer Slave“, koja je imala značajnu ulogu u buđenju slovenske uzajamnosti.¹⁰ Pored književnih i naučnih dela sa kojima su se sretali, srpski đaci, koji su prema istaknutom pesniku već gajili veliko poštovanje, često su dolazili i u neposredni dodir sa njim, te je on i lično delovao na njihova opredeljenja.¹¹

Dolaskom austrijskih Srba, bivših đaka protestantskih liceja na jugu Ugarske i pobornika panslavizma, na službu u Kneževinu, javila se karakteristična „slovenska nota“ i u Srbiji¹². Kao u slučaju đačkih društava iz južne Ugarske, ove ideje imale su odjeka i u radu *Družine mladeži srpske*, gde su se svojim sveslovenstvom, iskazivanim na književnom polju, isticali Jevrem Grujić, Jovan Ilić i Jovan Ristić.¹³

Lukijana Mušickog, Nikanora Grujića, Simu Milutinovića Sarajliju, Miloša Popovića, Jovana Ilića, Matiju Bana, Petra Jovanovića, Stevana Kačanskog i dr.

⁷ Krešimir Georgijević, *Kollárova ideja slovenske uzajamnosti kod Hrvata i Srba*, Slovanská vzájemnost 1836-1936, Praha 1938, 63-95.

⁸ Pitomac kneza Mihaila, lični prijatelj Vuka Karadžića i Branka Radičevića, vrlo bliske veze imao je i sa ilirskom pokretom.

⁹ Pored veza koje je održavao sa mnogim istaknutim Srbima, ostalo je zabeleženo i da je godišnje postio samo tri dana: na godišnjicu češke propasti na Beloj gori, Košćuškovog poraza i na Vidovdan.

¹⁰ Ideje i poznanstva sa slovačkim panslavistima, pre svih sa Kolarom, imali su odjeka i na prvake ilirskog pokreta Ljudevita Gaja, Stanka Vraza, Ivana Mažuranića, Petra Preradovića. Mada su pojedinci gajili simpatije prema Rusiji, većina članova, nakon zabrane pokreta 1843, pošla je uz austroslavizam, te umnogome realniju ideju jugoslovenstva kasnije. (Milorad Živančević, *Ilirska recepcija ideje o slovenskoj uzajamnosti*, „Polja“, god. XII, br. 92 (april), Novi Sad 1966, 2; Исти, *Словаци у илирском покрету*, Зборник Матице српске за славистику, бр. 31, Нови Сад 1986, 7-47)

¹¹ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848-1871)*. Изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба, Београд 1966, 18-25; Бранко Бешлин, *Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку*, Сремски Карловци – Нови Сад 2005, 166-168.

¹² Ličnost jednog takvog prečanskog sveslovenskog romantičara u Beogradu obradio je Milorad Popović Šapčanin u pripovetki *Sanjalo*, gde „profesor Sava“ u duhu Mickjevića, Kolaru i Štura poetski slika veličinu plemena i vizionarski zamišlja budućnost Slovena.

¹³ Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, 29-34; Исти, *Историја нове српске књижевности*, Београд 2009, 244.

Međusobne bliske veze i kontakti između organizacija srpskih đaka intenzivirane su radom Svetozara („Sveslava“) Miletića. Početkom 1847. peštanska, požunska i prešovska srpska omladinska udruženja, pod njegovim vođstvom, pokrenuli su *Slavjanku*, pesnički zbornik sa snažnim panslavističkim tonom.¹⁴ Prožeta romantičarskim duhom, pozivanjem na slogu i uzajamnost slovenskih naroda knjiga je otkrivala jasnu političku komponentu, a „pogledom ka Istoku“ nagoveštavala prorusko opredeljenje. Pregovaralo se da naredni broj bude objavljen u Beogradu, uz uključenje svih srpskih đачких дружина, no, nesuglasice oko uređivačke politike i pravopisa, sukob Miletića sa većinom omladine zbog kritika poezije Branka Radičevića, te događaji 1848, onemogućili su izdavanje drugog toma zbornika. Saradnjom društava, ipak, uspostavljena je duhovna veza između srpske omladine sa dve strane Save i Dunava, te stvorena osnova za buduće organizovanje u *Ujedinjenoj omladini srpskoj*¹⁵.

Panslavističke ideje iskazivane su i vreme događaja 1848/49, a njihov vrhunac predstavljao je odlazak na Slovenski kongres u Pragu. Srpsku delegaciju, koja je „toplo primljena“ u češkoj prestonici, pored predstavnika Majske skupštine, Jovana Subotića, Nikanora Grujića, Đorđa Stojakovića i Pavla Stamatovića, činili su Đuro Daničić, (a iz Kneževine Srbije) Vuk Karadžić, savetnik Lazar Arsenijević i sekretar Jovan Marinović. Iako učešće u radu srpsko-hrvatskoj sekciji nije imalo nekih značajnijih rezultata, njihov boravak obeležila je pravoslavna liturgija za praznik Duhova, koja je bila propraćena oduševljenjem žitelja i predstavnika drugih slovenskih delegacija.¹⁶

Snažan panslovenski duh primetan je i u književnim ostvarenjima iz ovog perioda – Medo Pucić, poznati dubrovački književnik, klicao je 1848. kao „uskrsu Slavije od Dubrovnika do bjelog Krakova“, Jovan Sundečić peva o „slavjanskoj narodnosti“, dok je Ljubomir Nenadović prvu zbirku pesama naslovio *Slovenska vila* (1849), i u njoj nagovarao na složnost i „Slavenstvo“, kao „jedno Otačestvo“.¹⁷

Pod uticajem revolucionarnih demokratskih ideja, koje su među beogradskom omladinom dolazile uporedo sa panslavizmom, nastao je i članak Jevrema Grujića, „Obzor države“, objavljen u časopisu *Neven sloge beogradske Družine mladeži srpske*. Tekst koji se smatra prvom deklaracijom liberalizma u Srbiji, sadrži jasne panslavističke

¹⁴ Između ostalih pesme su sastavili Svetozar Miletić, Pavle Popović Šapčanin, Jovan Đorđević, Jovan Ilić itd.

¹⁵ Божидар Ковачек, *Јован Ђорђевић*, Нови Сад 1964, 35-54, 59-68; Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, 19, 25-26.

¹⁶ Никанор Грујић, *Автобиографија Никанора Грујића, некад епископа пакрачког*, Сремски Карловци 1907, 57-61. Јован Суботић, *Живот дра Јована Суботића (автобиографија)*. Други део: пролеће, Нови Сад 2009, 89-96; Марко Павловић, *Западни панславизам и реформни покрет у Србији 1848*, Гласник Правног факултета у Крагујевцу, год. 1985/1986, Крагујевац 1986, 177-187.

¹⁷ Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, 164-165.

poruke i težnju da se nakon nacionalnog oslobođenja ostvari „obšte slavensko kolo u slavu Slavenstva a u pravu polzu čovečanstva“.¹⁸ Na beogradsko omladinsko društvo, međutim, zbog širenja liberalnih ideja, vlasti Kneževine gledale su sa podozrenjem, te vremenom sužavale njegovu aktivnost, da bi ga nakon jednog govora na godišnjoj skupštini 1851. zabranile.¹⁹

S druge strane, kod Srba u Habzburškoj monarhiji nakon 1848, zbog centralizma i pritiska bečke vlade, panslavizam se održao samo na književnom polju. Udaljenost od Praga, centra pokreta, kao i smrt Štura i Kolarica, učinili su da ideje slovenske uzajamnosti izgube aktuelnost, mada su i dalje postojali pojedinci koji su ih propagirali. Tako je sve do šezdesetih godina XIX veka, kada je pojačao uticaj ruskog slovenofilstva, panslavistički pokret među Srbima izgubio važnost, ustupajući polako mesto, pre svega, formiranju nacionalne svesti.

¹⁸ *Isto*, 39-41.

¹⁹ *Isto*, 42-44; Марко Павловић, *Западни панславизам и реформни покрет у Србији 1848.*